

Да ли треба слагати и зашто казнити невиног

Ненад Цекић: „Утилитаризам и Бентамова филозофија морала” и „Филозофија морала Џона Стјуарта Мила: Мил и миловски утилитаризам”, Академска књига, Нови Сад, 2019.

ПРИКАЗ

Владимир Н. Цвейковић

П ојављивање обухватне и целовите филозофске монографије у српској филозофској јавности је догађај вредан пажње. Међутим, када један аутор истовремено објави две филозофске студије – и то монографије које припадају централним областима његовог „поља експертизе” – онда је то догађај који вреди забележити јавно. Новосадска Академска књига ове године је истовремено објавила две обимне студије Ненада Цекића, професора филозофије морала на Филозофском факултету у Београду. Реч је о књигама *Утилитаризам и Бентамова филозофија морала* и *Филозофија морала Џона Стјуарта Мила: Мил и миловски утилитаризам*. Узете заједно, ове књиге представљају обухватан преглед, пресек и филозофску анализу *утилитаризма*, једне од историјски најзначајнијих, а данас можда и најутуцајнијих теорија о моралу, односно „етике” у филозофском смислу.

Цекић у својим књигама указује на то да се утилитаристи, иако полазе од наизглед једноставне и на први поглед „здраворазумске” идеје о „општем добру”, заснованом на „свеопштој срећи” као критеријуму морала, суочавају с великим теоријским проблемима када треба да објасне свакодневну моралност. Они, на пример, не могу да само на основу сопственог темељног „принципа највеће среће” (тј. „корисности”) „у једном кораку” објасне зашто не треба лагати (Шта је, рецимо, једно лажно обећање наспрам „опште среће”?). Исто важи и за човеково интуитивно разумевање правде. Бар понекад може бити „корисно” (утилитаристички „праведно”) – казнити невиног (Шта је патња неколицине невиних наспрам „среће свих”?). Закључак је неповољан по поборнике теоријски наводно једноставног утилитаризма. Испоставља се да „опште добро” као прејак морални критеријум готово нужно води у мрачну тоталитаристичку дистопију у којој за личну слободу напосто нема места. Штавише, чини се да било каква идеја о нужности моралне тежње ка остварењу „апсолутног добра” може да поништи сваку нашу непосредну интуицију о томе шта је забрањено и, самим тим, дозволи и оправда готово све.

Из Цекићевих студија дознајемо и да утилитаризам има различите облике. Два класична облика – Бентамов „квантитативни” и Милов „квалитативни” утилитаризам, приказана су сваки у по једној студији. „Праотац утилитаризма” Цереми Бентам сматрао је да се основ

морала без остатка налази у најједноставнијим облицима чулног задовољства. Основна Бентамова теза каже да су задовољство и бол човекови „суверени господари” и самим тим темељ моралности. Ову идеју прати још једна изразито „савремена” замисао: сва задовољства су међусобно (са)мерљива. Онај поступак који доноси највише (хедонистички схваћене) среће, тај је морално „исправан”. Штавише, он је за утилитаристе „дужност”!

Радикалан став према којем су сва задовољства у основи чулна, те да је „играње кликера једнако вредно колико и читање поезије”, изазвало је очекивану реакцију Бентамових савременика. Покушај заснивања моралности на задовољству подстакао је есејисту и полихистора Томаса Карлајла да и за данашње доба упозоравајуће

свежим тоном опомене: „У овим чудноватим модерним временима човеку је остало мало религије мимо стомака и новчаника. Универзум је свињско корито. Целокупна дужност свиња јесте увећање квантитета које се може остварити. Правда постоји како би се избегле свађе и траћење сплачина. Свакоме припада све оно што може да измајсторише, а да не заврши на вешалима.

Да би спасао утилитаризам од оптужбе да је то филозофија „достојна једино свиње” Бентамов ученик Џон Стјуарт Мил је првобитно једноставну утилитаристичку теорију учинио

сложенијом. У Миловој верзији утилитаризма задовољства се деле на „нижа” (телесна, „животињска”) и „виша” (духовна), а између њих стоји непремостив јаз. Ниједна количина нижег задовољства не може адекватно заменити било које више задовољство. Иако овакво Милово „спасавање” утилитаризма такође делује прилично саморазумљиво, остаје нејасно како тачно у сложенем свакодневном животу разлучити које је задовољство више, а које је ниже. Милов предлог да се тај посао препусти „компетентним судијама”, тј. ученим људима од укуса који непогрешиво „дају предност” вишим задовољствима, несумњиво отвара сло-

жени проблем односа елите и плебса, или данашњим речником казано: експерата и масе.

Цекићеве књиге свакако превазилазе оквир некаквог „школског приказа” утилитаризма као једне од доминантних етичких теорија. Иако је очигледно да аутор није утилитариста, ове књиге нису ни на који начин теоријски пристрасне. Стога ваља и приметити да су Цекићеве монографије о Бентаму и Милу историјски и

филозофски вредно штиво које пружа целовит и савремен увид у етичко учење „очева утилитаризма”. Као такве, оне заслужује пуну пажњу наше академске и шире јавности која се, као и сви други (не)вољни баштеници модерних вредности, свакодневно суочава с „очигледностима” здравог разума и његовим историјским промоторима у виду политичара и других „стручњака” за опште добро и већу срећу свих.

